
Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 1 (2014)

Exploring the Role of Values as Background to Political Behavior

Βασίλης Παυλόπουλος, Michele Vecchione

doi: [10.12681/psy_hps.23257](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23257)

Copyright © 2020, Βασίλης Παυλόπουλος, Michele Vecchione

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Παυλόπουλος Β., & Vecchione, Μ. (2020). Exploring the Role of Values as Background to Political Behavior. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(1), 1–20. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23257

Ανιχνεύοντας το αξιακό υπόβαθρο της πολιτικής συμπεριφοράς¹

ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ²

MICHELE VECCHIONE³

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι ατομικές διαφορές στην πολιτική σφαίρα μελετώνται συνήθως μέσα από το δίπολο «αριστερά/δεξιά» ή «προοδευτική/συντηρητική τοποθέτηση». Παραδοσιακά, η διακύμανση των πολιτικών προτιμήσεων εξετάζεται σε συνάρτηση με δημογραφικούς παράγοντες. Πιο πρόσφατα, έχει επισημανθεί η χρησιμότητα των προσωπικών αξιών ως οργανωτικού πλαισίου για την κατανόηση των πολιτικών στάσεων. Η παρούσα έρευνα επιχειρεί να μελετήσει συναισθηματικές, γνωστικές και συμπεριφορικές όψεις των ατομικών διαφορών όσον αφορά την πολιτική, σε συνάρτηση με το μοντέλο των προσωπικών αξιών κατά Schwartz. Το δείγμα συγκρότησαν 304 ενήλικες (51% άντρες), ηλικίας 21-65 ετών ($M = 39,1$) από διάφορες περιοχές της Ελλάδας (55% από τη μητροπολιτική περιοχή της Αθήνας). Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο προσωπικών αξιών Portrait Values Questionnaire (Schwartz et al., 2001) και απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τις πολιτικές αξίες (Schwartz et al., 2010), την πολιτική αυτοτοποθέτηση, την πολιτική συμμετοχή και το κοινωνικο-δημογραφικό τους προφίλ. Σε γενικές γραμμές, τα αποτελέσματα συνάδουν με τις ερευνητικές αναμονές. Οι προσωπικές αξίες αναδείχθηκαν σε σημαντικούς προβλεπτικούς δείκτες των πολιτικών αξιών και της πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Ειδικότερα, η Παράδοση, η Ασφάλεια και τα Επιτεύγματα συνδέθηκαν με τον δεξιό προσανατολισμό, ενώ η Παγκοσμιότητα με τον αριστερό προσανατολισμό και την πολιτική συμμετοχή που αποσκοπεί σε διεκδίκηση ή διαμαρτυρία. Τα ευρήματα συζητούνται σε συνάρτηση με τα θεωρητικά μοντέλα για τις αξίες και την πολιτική συμπεριφορά, καθώς και υπό το πρίσμα της πολυσύνθετης κρίσης που διέρχεται η ελληνική κοινωνία.

Λέξεις-κλειδιά: Προσωπικές αξίες, Πολιτικές αξίες, Πολιτική αυτοτοποθέτηση, Πολιτική συμμετοχή.

1. Η διεξαγωγή της έρευνας και η συγγραφή της παρούσας δημοσίευσης χρηματοδοτήθηκαν εν μέρει από τον Ειδικό Λογαριασμό Κονδυλίων Έρευνας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

2. Διεύθυνση: Τμήμα Ψυχολογίας, Φιλοσοφική Σχολή (κυψέλη 505), Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιόπολη, 15784 Ζωγράφος. E-mail: vrvanlop@psych.uoa.gr

3. Διεύθυνση: Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Sapienza της Ρώμης, Ρώμη, Ιταλία. E-mail: Michele.Vecchione@uniroma1.it

1. Εισαγωγή

Ελάχιστα θέματα θα ήταν περισσότερο κοινά –αν και όχι γι' αυτό λιγότερο εύστοχα– όσο η επίκληση του άξονα «αριστερά/δεξιά» στην εισαγωγή ενός άρθρου για την πολιτική συμπεριφορά. Αναγγέλλοντας ηχηρά το «τέλος του τέλους της ιδεολογίας» ο Jost (2006) αποπειράθηκε να συνοψίσει και να αντικρούσει με πειστικό τρόπο τα επιχειρήματα που οδήγησαν στη σταδιακή μείωση του ενδιαφέροντος των κοινωνικών επιστημόνων γύρω από την ιδεολογία κατά το δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα: ότι δηλαδή η συμπεριφορά των πολιτών δεν χαρακτηρίζεται από τη λογική συνέπεια που αναμένεται να απορρέει από ένα συγκροτημένο ιδεολογικό άξονα, ότι ο άξονας αυτός δεν συνδέεται με τα κίνητρα των ανθρώπων και δεν προβλέπει τις επιλογές τους, καθώς και ότι δεν υπάρχουν φιλοσοφικές, ιδεολογικές ή ψυχολογικές διαφορές ανάμεσα στους υποστηρικτές της «δεξιάς» και της «αριστερής» ιδεολογίας.

Επικαλούμενοι παραδείγματα από την αμερικανική και τη διεθνή πολιτική επικαιρότητα, αλλά και στηριζόμενοι σε πλούσια εμπειρικά δεδομένα, ο Jost και οι συνεργάτες του (Jost, Federico, & Napier, 2009) διατύπωσαν μια θεωρία για τη δομή, την προέλευση και τις επιπτώσεις της πολιτικής ιδεολογίας. Στο επίκεντρο τοποθέτησαν τον άξονα «αριστερά/δεξιά», οι πόλοι του οποίου διαμορφώνονται πάνω στην οργανωτική βάση δύο διαστάσεων: διατήρηση του κοινωνικού status έναντι ανοίγματος στην αλλαγή, αφενός, και αποδοχή έναντι απόρριψης των ανισοτήτων, αφετέρου. Διέκριναν τρία είδη κινήτρων που εξηγούν τη συγκρότηση του παραπάνω αναπαραστασιακού σχήματος: επιστημολογικά (ανάγκη για βεβαιότητα), υπαρξιακά (ανάγκη για ασφάλεια) και διαπροσωπικά-σχεσιακά κίνητρα (ανάγκη για αλληλεγγύη). Επιπλέον, υπέθεσαν ότι ο ιδεολογικός προσανατολισμός θα έχει επιπτώσεις στην πολιτική συμπεριφορά, όπως στην αξιολόγηση των υποψηφίων, στις διομαδικές σχέσεις και στη στάση απέναντι στην εξουσία (εκλογικευτική ή κριτική). Το παραπάνω μοντέλο υποστηρίζεται από πλήθος ερευνητικών πορισμάτων, μεταξύ των οποίων μία μετα-ανάλυση 88 δειγμάτων σε 12 χώρες μεταξύ 1958-

2002 σχετικά με το περιεχόμενο της συντηρητικής ιδεολογίας (Jost, Glaser, Kruglanski, & Sulloway, 2003).

Από το άλλο μέρος, έχει καταδειχθεί ότι ακόμα και ο φαινομενικά ουδέτερος, απο-ιδεολογικοποιημένος πολιτικός λόγος μπορεί να είναι φορέας άρρητου πολιτικού περιεχομένου, και μάλιστα με ισχυρό ιδεολογικό προσανατολισμό. Σε έρευνα για τις πεπειθήσεις των Ελλήνων φοιτητών σχετικά με την τρομοκρατία, οι Papastamou, Prodromitis και Iatridis (2005) έδειξαν με ενδιαφέροντα τρόπο ότι οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων που αρνήθηκαν να τοποθετηθούν στον άξονα «αριστερά/δεξιά» προσομοίαζαν στην πραγματικότητα με τις ακροδεξιές απόψεις, καθώς υποστήριζαν τη λήψη αυστηρών μέτρων αστυνόμευσης και αρνούσαν τη δίκαιη θεσμική μεταχείριση των υπόδικων. Εξάλλου και η παρατηρούμενη τάση μετατόπισης της ακροδεξιάς ρητορικής από τη φυλή στις αξίες, για λόγους πολιτικής ορθότητας και αποφυγής των κατηγοριών περί ρατσισμού, απαντάται με αυξανόμενη συχνότητα στην πρόσφατη βιβλιογραφία (βλ. Pavlouros, 2014).

Μια συζήτηση που επαναφέρει την ιδεολογία στην πολιτική συμπεριφορά θα ήταν ωστόσο ελλιπής αν αγνοούσε το ρόλο των ατομικών διαφορών. Είτε υιοθετήσει κανείς τη μαρξιστική θεώρηση της ιδεολογίας ως στρέβλωσης και «ψευδούς συνείδησης» (βλ. Παπαστάμου, 2008), είτε προτιμήσει έναν από τους πολλούς «ουδέτερους» ορισμούς της ιδεολογίας ως συστήματος συμβολικών νοημάτων που χρησιμοποιούνται για να αιτιολογήσουν την κοινωνική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα (βλ. Jost, 2006), δεν μπορεί να αγνοήσει τη συχνή αναφορά σε έννοιες κεντρικού κοινωνικο-ψυχολογικού ενδιαφέροντος, όπως οι αξίες. Αυτό δεν υπονοεί μια προσέγγιση της πολιτικής συμπεριφοράς με όρους ατομικής ψυχολογίας. Εξάλλου, είναι βασικό συστατικό των αξιών –όπως και της ιδεολογίας– ότι αναφέρονται σε συστήματα κοινών νοημάτων που προσδιορίζουν το επιθυμητό, έτσι όπως αυτό αποτυπώνεται στο θεσμικό και στο αναπαραστασιακό επίπεδο οργάνωσης μιας κοινωνίας, δηλαδή είναι κενές περιεχομένου αν τις απομονώσουμε από το διομαδικό και ιδεολογικό επίπεδο ανάλυσης (Doise, 2009).

Ένας σημαντικός λόγος που φέρνει στο προσκήνιο του πολιτικού πεδίου τη μελέτη των αξιών είναι η αναδυόμενη τάση «προσωποποίησης» της πολιτικής στις σύγχρονες δυτικού τύπου δημοκρατίες. Οι Caprara και Zimbardo (2004) διακρίνουν δύο εκφάνσεις του φαινομένου: πρώτον, όταν οι προεκλογικές εκστρατείες εστιάζουν τα επιχειρήματά τους κυρίως στην προσωπικότητα των υποψηφίων παρά στις πολιτικές θέσεις τους και, δεύτερον, όταν η πολιτική επιλογή εξαρτάται περισσότερο από την προσωπικότητα των ψηφοφόρων και λιγότερο από την κοινωνική τους θέση. Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν τον όρο «εξατομίκευση» για να περιγράψουν ειδικά τη δεύτερη περίπτωση. Τα εμπειρικά δεδομένα των Vecchione et al. (2011) από πέντε ευρωπαϊκές χώρες συμφωνούν με την παραπάνω οπτική, καθώς διαπιστώθηκε πως τα γνωρίσματα της προσωπικότητας (ιδιαίτερως, η δεκτικότητα σε εμπειρία και, σε μικρότερο βαθμό, η ευσυνειδησία) είχαν σημαντικότερη συμβολή στη στατιστική πρόβλεψη της ψήφου από ό,τι οι συνήθειες δημογραφικοί παράγοντες (φύλο, ηλικία, εισόδημα, εκπαίδευση). Επιπλέον, σε κάθε χώρα τα γνωρίσματα των ψηφοφόρων ήταν σε φανερή συμφωνία με τις πολιτικές των κομμάτων που υποστήριζαν.

Φαίνεται ότι η παραδοσιακή τάση συσχέτισης κοινωνικο-δημογραφικών παραγόντων, όπως η κοινωνική τάξη, το εισόδημα και η εκπαίδευση, με την πολιτική ιδεολογία έχει αρχίσει να κλονίζεται. Έρευνα σε ελληνικό δείγμα ήδη προ τριαντακονταετίας (Dobratz & Kourvetaris, 1984) είχε εντοπίσει ότι οι κοινωνικο-δημογραφικοί δείκτες (ηλικία, πατρική ψήφος), προέβλεπαν την πολιτική ψήφο παράλληλα με κοινωνικοψυχολογικού ενδιαφέροντος μεταβλητές, όπως η ταξική συνειδητότητα (δηλαδή η επίγνωση του ανήκειν, όχι η ίδια η ταξική θέση). Πρόσφατα, οι Jansen, Evans και de Graaf (2013) διαπίστωσαν ότι η ισχύς της ταξικής ψήφου απομεινώνεται σε 15 δυτικές δημοκρατίες μεταξύ 1960-2005, αν και όχι πάντα με γραμμικό τρόπο. Οι ερευνητές αυτοί επισημαίνουν ότι ο βαθμός της συνάφειας ανάμεσα στην ταξική ψήφο και την ιδεολογική τοποθέτηση δεν έχει να κάνει τόσο με το εκλογικό σώμα, όσο με την τοποθέτηση των πολιτικών κομμάτων στον άξονα «αρι-

στερά/δεξιά». Συγκεκριμένα, η συνάφεια είναι υψηλότερη σε συνθήκες πολιτικής πόλωσης, ενώ χαλαρώνει όταν τα ίδια τα κόμματα αποφεύγουν να πάρουν θέσεις με σαφή ιδεολογική απόχρωση.

Ως απόρροια των παραπάνω, η βιβλιογραφία σχετικά με το ρόλο των αξιών ως οργανωτικού πλαισίου για την κατανόηση των πολιτικών στάσεων και της πολιτικής συμπεριφοράς βγαίνει διαρκώς αυξανόμενη. Πιο σημαντικό, η αύξηση αυτή συνοδεύεται από αντίστοιχο ενδιαφέρον για τη δημιουργία θεωρητικών σχημάτων που να εξηγούν τα εμπειρικά δεδομένα και να παρέχουν το υπόβαθρο για τον έλεγχο υποθέσεων. Το εγχείρημα αυτό διευκολύνεται από την ύπαρξη συγκροτημένων μοντέλων στο χώρο μελέτης των αξιών, με ευρύτερα διαδεδομένο ίσως αυτό του Shalom Schwartz. Ο ερευνητής αυτός πρότεινε ένα συνεχές 10 προσωπικών αξιών (Ασφάλεια, Παράδοση, Συμμόρφωση, Καλοσύνη, Παγκοσμιότητα, Αυτοπροσδιορισμός, Διέγερση, Ηδονισμός, Επιτεύγματα, Δύναμη) τοποθετημένων κυκλικά σε χώρο δύο διαστάσεων (Schwartz, 1992). Η συνεισφορά του εντοπίζεται, μεταξύ άλλων, στη θεωρητική επάρκεια του μοντέλου, στη μεθοδολογική διάκριση μεταξύ ατομικού/ψυχολογικού και ομαδικού/πολιτισμικού επιπέδου ανάλυσης, καθώς και στη χαρτογράφηση των αξιών ανάλογα με τη μεταξύ τους εγγύτητα. Η δομή του κυκλικού συνεχούς των αξιών έχει ελεγχθεί επιτυχώς με επιβεβαιωτική ανάλυση παραγόντων (Schwartz & Boehnke, 2004). Στο πέρασμα του χρόνου και με βάση τα διαπολιτισμικά ευρήματα η θεωρία εμπλουτίστηκε υιοθετώντας ιεραρχική προσέγγιση στην εννοιολογική οργάνωση των αξιών (συντηρητισμός έναντι ανοίγματος στην αλλαγή και αυτοβελτίωση έναντι αυθυπέμβασης, προσωπική έναντι κοινωνικής εστίασης, αυτοπροστασία-αποφυγή του άγχους έναντι ελευθερίας από το άγχος). Επίσης, επεξεργάστηκε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια ορισμένες επιμέρους αξίες, φτάνοντας έτσι τις 19 (Schwartz et al., 2012). Επιπλέον, παρείχε έγκυρα και αξιόπιστα ψυχομετρικά εργαλεία, τα οποία έχουν χρησιμοποιηθεί σε δεκάδες έρευνες για να συσχετίσουν τις προσωπικές αξίες με διάφορους τομείς των στάσεων, των πεποιθήσεων, της προσωπικότητας και της συμπεριφο-

ράς. Στην ελληνική πραγματικότητα, εφαρμογές της θεωρίας του Schwartz συναντάμε ήδη από τη δεκαετία του '90 μέχρι πρόσφατα, σε έρευνες που απευθύνονται τόσο στον γενικό πληθυσμό όσο και σε πιο ειδικά δείγματα (βλ. Γεώργας, Χριστακοπούλου, Μυλωνάς, & Schwartz, 1992. Λαμπρίδης & Δελαβέκουρα, 2013).

Ένα καλό παράδειγμα αξιοποίησης των αξιών για την κατανόηση και ερμηνεία της πολιτικής συμπεριφοράς προσφέρει ο Feldman (2003), ο οποίος χρησιμοποίησε τη συγκρουσιακή φύση μεταξύ των αξιών της κοινωνικής συμμόρφωσης και της προσωπικής αυτονομίας για να εξηγήσει τις συμπεριφορές προκατάληψης και μισαλλοδοξίας που έχουν εμπειρικά συσχετιστεί με την αυταρχική προσωπικότητα. Η θεώρησή του ξεπερνά το ατομικό επίπεδο ανάλυσης, καθώς κεντρικό ρόλο σε αυτήν έχει ο καταστασιακός παράγοντας της προσλαμβανόμενης απειλής, ενώ ακόμα συμβάλλει στο μεθοδολογικό διαχωρισμό της συντηρητικής ιδεολογίας από τις αξίες για την κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου.

Οι προσωπικές αξίες του Schwartz έχουν συσχετιστεί και με τον άξονα «αριστερά/δεξιά». Οι Piurko, Schwartz και Davidov (2011) χρησιμοποίησαν δεδομένα από 20 αντιπροσωπευτικά δείγματα της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας μεταξύ 2002-2003. Όπως είχαν υποθέσει, η παγκοσμιότητα και η καλοσύνη εξήγησαν τον αριστερό προσανατολισμό, ενώ οι αξίες της συμμόρφωσης και της παράδοσης συνδέθηκαν με τη δεξιά αυτοτοποθέτηση. Συγκρίνοντας τη σχετική προβλεπτική ισχύ των αξιών με τους δημογραφικούς παράγοντες, οι ερευνητές βρήκαν ότι οι αξίες συνέβαλαν στην πρόβλεψη του πολιτικού προσανατολισμού περισσότερο στις «φιλελεύθερες» χώρες, λιγότερο στις μετα-κομμουνιστικές χώρες και περίπου το ίδιο με τους δημογραφικούς παράγοντες στις «παραδοσιακές» χώρες (όπου η διάκριση μεταξύ «φιλελεύθερων» και «παραδοσιακών» χωρών βασίστηκε στο επίπεδο ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας και στη σχέση θρησκείας-κράτους). Σε παρόμοια συμπεράσματα για το ρόλο των προσωπικών αξιών στην πολιτική αυτοτοποθέτηση κατέληξε η διαχρονική μελέτη των Schwartz, Caprara και Vecchione (2010), οι οποί-

οι επιπλέον μέτρησαν χωριστά τις πολιτικές αξίες για να διαπιστώσουν ότι αυτές διαμεσολαβούν στη σχέση μεταξύ προσωπικών αξιών και πολιτικού προσανατολισμού.

Οι Vecchione et al. (2014) μελέτησαν έναν άλλο τομέα της πολιτικής συμπεριφοράς, αυτόν της πολιτικής συμμετοχής, με συμμετέχοντες από 28 χώρες σε 4 ηπείρους. Το γενικό συμπέρασμά τους ήταν ότι οι αξίες της αυθυπέμβασης και του ανοίγματος στην αλλαγή, ειδικά η παγκοσμιότητα και η αυτονομία της σκέψης, συνδέονται θετικά με τον πολιτικό ακτιβισμό, ενώ αρνητική ήταν η συνεισφορά των συντηρητικών αξιών, όπως η συμμόρφωση και η ασφάλεια. Οι διαπολιτισμικές διαφορές που καταγράφηκαν, αντανάκλασαν το βαθμό εκδημοκρατισμού των χωρών, αν και το ποσοστό της εξηγούμενης διασποράς της πολιτικής συμμετοχής από τις αξίες κυμάνθηκε, γενικά, σε μάλλον χαμηλά επίπεδα.

Ερευνητικοί Στόχοι και Υποθέσεις

Η παρούσα έρευνα έχει σκοπό να μελετήσει τη συμβολή των προσωπικών αξιών στην πρόβλεψη συναισθηματικών, γνωστικών και συμπεριφορικών όψεων της ατομικής εμπλοκής με το πολιτικό γίγνεσθαι, έτσι όπως αυτές αντανakλώνται στις πολιτικές αξίες, την πολιτική αυτοτοποθέτηση και την πολιτική συμμετοχή, αντίστοιχα. Με βάση την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που προηγήθηκε, διατυπώνονται οι εξής υποθέσεις:

Πρώτον, οι πολιτικές αξίες συνιστούν επιμέρους εκφάνσεις των προσωπικών αξιών, τις οποίες εξειδικεύουν στο πολιτικό πεδίο. Επομένως, αναμένεται ότι οι πολιτικές αξίες θα οργανώνονται εννοιολογικά πάνω στον κύκλο των προσωπικών αξιών κατά Schwartz και θα εμφανίζουν ανάλογο μοτίβο συσχετίσεων μεταξύ τους (Schwartz et al., 2013). Οι πολιτικές αξίες αναφορικά με την παραδοσιακή ηθική, τον πατριωτισμό και την τήρηση του νόμου και της τάξης θα αντιδιαστέλλονται προς τις πολιτικές αξίες που αποδέχονται τους μετανάστες και στηρίζουν την ισότητα και τις πολιτικές ελευθερίες. Επιπλέον, οι πρώτες θα συνδέονται θετικά με τις συντηρητικές προσωπικές αξίες, όπως η ασφάλεια, η παράδοση και η συμμόρφω-

ση, ενώ οι δεύτερες θα συσχετίζονται θετικά με τις προσωπικές αξίες της αυθυπέμβασης, όπως η παγκοσμιότητα και η καλοσύνη, και τις προσωπικές αξίες του ανοίγματος στην αλλαγή, όπως ο αυτοπροσδιορισμός και η διέγερση.

Δεύτερον, οι προσωπικές και οι πολιτικές αξίες αναμένεται να προβλέπουν ουσιαστικό ποσοστό διασποράς της πολιτικής αυτοτοποθέτησης, και μάλιστα μεγαλύτερο από το ποσοστό που προβλέπουν οι βασικοί δημογραφικοί παράγοντες. Η υπόθεση αυτή αντανάκλα την τάση εξατομικεύσεως της πολιτικής συμπεριφοράς (Carrafa & Zimbardo, 2004), η οποία καταγράφεται στη βιβλιογραφία παράλληλα με την υποχώρηση του ρόλου παραδοσιακών δημογραφικών χαρακτηριστικών, όπως η κοινωνική τάξη και η οικογένεια, στην πρόβλεψη της πολιτικής ψήφου (Jansen et al., 2013). Σύμφωνα με τα μοντέλα ανάλυσης της συντηρητικής ιδεολογίας (π.χ. Jost et al., 2009), ο δεξιός πολιτικός προσανατολισμός θα συνδέεται θετικά με τις αξίες που υποστηρίζουν τη διατήρηση του κοινωνικού status, όπως η ασφάλεια, η παράδοση και η τήρηση του νόμου και της τάξης, και αρνητικά με τις αξίες που προάγουν την κοινωνική ισότητα, όπως η παγκοσμιότητα, οι πολιτικές ελευθερίες, η ισοτιμία και η αποδοχή των μεταναστών. Επιπλέον, οι πολιτικές αξίες –ως εξειδικευμένες εκφάνσεις των βασικών προσωπικών αξιών– αναμένεται να διαμεσολαβούν τη σχέση ανάμεσα στις προσωπικές αξίες και την πολιτική αυτοτοποθέτηση (Schwartz et al., 2010).

Τρίτον, η πολιτική συμμετοχή θα προβλέπεται θετικά από τις προσωπικές και τις πολιτικές αξίες που ανάγονται στην αυθυπέμβαση και το άνοιγμα στην αλλαγή, ιδιαίτερος δε την παγκοσμιότητα και τον αυτοπροσδιορισμό. Η πολιτική συμμετοχή θα συνδέεται αρνητικά με τις συντηρητικές αξίες της συμμόρφωσης και της ασφάλειας. Οι συσχετίσεις αυτές ενδέχεται να αποτυπώνονται σαφέστερα όσον αφορά την πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας, συγκριτικά με την πολιτική συμμετοχή υποστήριξης, καθώς η πρώτη αποσκοπεί μάλλον στην κοινωνική και πολιτική μεταβολή, παρά στη σταθερότητα και τη συνέχεια, όπως η δεύτερη (Vecchione et al., 2014).

Τέλος, εφόσον το δίπολο «αριστερά/δεξιά»

αποτελεί βασική συνιστώσα της πολιτικής συμπεριφοράς, κρίθηκε σκόπιμο να ελεγχθεί η εννοιολογική εγκυρότητά του, στο βαθμό που επιτυγχάνει να διαφοροποιήσει προς αναμενόμενη κατεύθυνση την ψήφο προς τα πολιτικά κόμματα που εκπροσωπήθηκαν στο ελληνικό κοινοβούλιο με τις εκλογές του 2012. Επιπλέον, μέσα από τη συσχέτιση του άξονα «αριστερά/δεξιά» με τις προσωπικές και τις πολιτικές αξίες δίνεται η ευκαιρία ελέγχου της –ενίοτε δημοφιλούς στο δημόσιο πολιτικό διάλογο– θεωρίας των «δύο άκρων», η οποία θα προέβλεπε παρόμοιο αξιακό προφίλ για την ακραία δεξιά και αριστερή αυτοτοποθέτηση. Ωστόσο, τέτοια ομοιότητα αναμένεται να μην επαληθευτεί (Mayer, 2011).

2. Μέθοδος

Δείγμα

Στην έρευνα συμμετείχαν 304 ενήλικες 21-65 ετών ($M = 39,1$, $SD = 11,6$), εκ των οποίων 155 (51%) άντρες και 149 (49%) γυναίκες. Στην πλειοψηφία τους (168 άτομα ή 55,3%) διέμεναν στην Αθήνα, 101 (33,2%) κατοικούσαν σε άλλες πόλεις της Ελλάδας και 32 (10,5%) ζούσαν σε αγροτικές περιοχές (< 10.000 κάτοικοι). Ως προς την οικογενειακή κατάσταση, 102 (33,6%) ήταν άγαμοι, 122 (40,1%) έγγαμοι, 44 (14,5%) συμβίωναν με τον/τη σύντροφό τους, 30 (9,9%) ήταν διαζευγμένοι και 5 (1,6%) ήταν σε χηρεία. Ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης, 8 (2,6%) ήταν απόφοιτοι Δημοτικού, 10 (3,3%) απόφοιτοι Γυμνασίου, 64 (21,1%) απόφοιτοι Λυκείου, 36 (11,8%) είχαν πτυχίο ΙΕΚ, 33 (10,9%) είχαν πτυχίο ΤΕΙ, 112 (36,8%) ήταν απόφοιτοι ΑΕΙ και 40 (13,1%) είχαν μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δίπλωμα. Ως προς την εργασιακή κατάσταση, 138 (45,4%) ήταν υπάλληλοι πλήρους απασχόλησης, 20 (6,6%) υπάλληλοι μερικής απασχόλησης, 45 (14,8%) αυτοαπασχολούμενοι, 37 (12,2%) συνταξιούχοι, 6 (2%) φοιτήτριες/ές, 14 (4,6%) δήλωσαν οικιακά και 43 (14,1%) άνεργοι. Το μέσο μηνιαίο εισόδημα των νοικοκυριών ήταν 4,1 ($SD = 1,8$) σε μία 7/θμια κλίμακα, όπου 1 = «πολύ χαμηλότερο από 1.200 ευρώ» και 7 = «πολύ υψηλότερο από 1.200 ευρώ».

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Προσωπικές αξίες. Οι συμμετέχοντες συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο Portrait Values Questionnaire (PVQ. Schwartz, Melech, Lehmann, Burgess, & Harris, 2001), το οποίο προσαρμόστηκε στην ελληνική γλώσσα από τον πρώτο συγγραφέα. Το εργαλείο αυτό παρουσιάζει 40 σύντομα λεκτικά πορτρέτα αναφορικά με τους στόχους, τις επιθυμίες και τις φιλοδοξίες διαφορετικών ατόμων, καλώντας τους συμμετέχοντες να σημειώσουν σε ποιο βαθμό θεωρούν ότι η υποδεικνυόμενη αξία τους ταιριάζει με βάση μια 6/θμια κλίμακα, από 1 = «καθόλου» έως 6 = «πολύ». Το ερωτηματολόγιο είναι σχεδιασμένο για να μετρά τις 10 αξίες του μοντέλου του Schwartz, δηλαδή: Ασφάλεια (π.χ. «...να ζει σε ασφαλές περιβάλλον»), Παράδοση («...να τηρεί τα έθιμα που έχει μάθει»), Συμμόρφωση («...να συμπεριφέρεται πάντα σωστά»), Καλοσύνη («...να βοηθά τους ανθρώπους»), Παγκοσμιότητα («...να έχουν όλοι ίσες ευκαιρίες»), Αυτοπροσδιορισμός («...να είναι ανεξάρτητος»), Διέγερση («...να ρισκάρει»), Ηδονισμός («...να απολαμβάνει τη ζωή»), Επιτεύγματα («...να τον θαυμάζουν για ό,τι κάνει») και Δύναμη («...να είναι ο ηγέτης»). Ο Schwartz (2006) παρέχει ψυχομετρικά τεκμήρια για τη συγκλίνουσα, διακρίνουσα και προβλεπτική εγκυρότητα του PVQ, καθώς και για την αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας και επαναληπτικών μετρήσεων από τη χορήγηση του ερωτηματολογίου σε πολλές διαφορετικές γλώσσες.

Πολιτικές αξίες. Το ερωτηματολόγιο Core Political Values κατασκευάστηκε από τον Schwartz και τους συνεργάτες του (Schwartz et al., 2010, προσαρμογή στα ελληνικά από τον πρώτο συγγραφέα) αξιοποιώντας το περιεχόμενο προηγούμενων συναφών εργαλείων. Μετρά 8 βασικές πολιτικές αξίες που αξιολογούνται με 5/θμια κλίμακα μέτρησης (από 1 = «διαφωνώ» έως 5 = «συμφωνώ»), ως εξής: Παραδοσιακή Ηθική (π.χ. «οι μοντέρνοι ανεκτικοί τρόποι ζωής συμβάλλουν στην κατάρρευση της κοινωνίας μας»), Νομός και Τάξη («η αστυνομία πρέπει να έχει περισσότερες εξουσίες για να προστατέψει τους πολίτες»), Τυφλός Πατριωτισμός («είναι αντιπατριωτικό να επικρίνει κανείς τη χώρα του»), Στρατιωτική Παρέμβαση/Μι-

λιταρισμός («η διεξαγωγή πολέμου είναι μερικές φορές η μόνη λύση στα διεθνή προβλήματα»), Κρατικός Παρεμβατισμός («η κυβέρνηση θα έπρεπε να συμμετέχει περισσότερο στη ρύθμιση της λειτουργίας των επιχειρήσεων»), Πολιτικές Ελευθερίες («η ελευθερία της έκφρασης είναι πιο σημαντική από την τήρηση του νόμου και της τάξης»), Ισοτιμία («η κοινωνία πρέπει να εξασφαλίζει ίσες ευκαιρίες επιτυχίας για όλους»), και Αποδοχή Μεταναστών («οι άνθρωποι που έρχονται για να ζήσουν εδώ από άλλες χώρες υποσκάπτουν την αρμονία στη χώρα μας» – αντίστροφη βαθμολόγηση). Οι Schwartz et al. (2013) παρέχουν πληροφορίες που υποστηρίζουν τις ψυχομετρικές ιδιότητες του CPV σε διαπολιτισμική έρευνα με δείγμα από 15 χώρες.

Πολιτική αυτοτοποθέτηση. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να τοποθετήσουν τις απόψεις τους στους ιδεολογικούς άξονες «αριστερά-δεξιά» (κλίμακα: 1-10) και «προοδευτικός-συντηρητικός» (κλίμακα: 1-7), οι οποίοι συνήθως χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτό στη βιβλιογραφία (βλ. Schwartz et al., 2010). Οι απαντήσεις στα δύο λήμματα μετατράπηκαν σε ενιαία διαβάθμιση 10-100, έτσι ώστε υψηλότερη βαθμολογία να δηλώνει πιο δεξιά/συντηρητική πολιτική αυτοτοποθέτηση, και υπολογίστηκε ο μέσος όρος για κάθε συμμετέχοντα.

Πολιτική συμμετοχή. Για τις ανάγκες της έρευνας προσαρμόστηκαν τα 7 λήμματα που χρησιμοποιήσαν οι Vecchione et al. (2014), οι οποίοι διέκριναν ανάμεσα σε συμβατική συμμετοχή (π.χ. «είστε μέλος πολιτικού κόμματος») και αντισυμβατική συμμετοχή (π.χ. «έχετε πάρει μέρος σε δημόσια διαμαρτυρία ή διαδήλωση»). Οι δύο αυτές διαστάσεις αποδόθηκαν στα ελληνικά ως «πολιτική συμμετοχή υποστήριξης» και «πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας», αντίστοιχα, υιοθετώντας το σκεπτικό των Ekman και Amn (2012) ότι οι εξωκοινοβουλευτικές μορφές πολιτικής δράσης δεν θεωρείται πλέον πως κινούνται έξω από το πλαίσιο της συμβατικής πολιτικής συμπεριφοράς. Η κλίμακα απαντήσεων ήταν δίτιμη (0 = «όχι», 1 = «ναι») και η βαθμολογία συνίσταται στο άθροισμα των θετικών αποκρίσεων.

Διαδικασία

Οι δυνάμει συμμετέχοντες προσεγγίστηκαν από ερευνητικούς βοηθούς, προπτυχιακούς φοιτητές του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, με τη μέθοδο της χιονοσιβάδας. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων ήταν ατομική και στις περισσότερες περιπτώσεις είχε διάρκεια γύρω στα 20 λεπτά. Η συμμετοχή στην έρευνα ήταν ανώνυμη και εθελοντική, ενώ δεν προσφέρθηκε κάποιο είδος αμοιβής. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν κατά το πρώτο τρίμηνο του 2014.

3. Αποτελέσματα

Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες. Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τους περιγραφικούς στατιστικούς δείκτες για τις υπό μελέτη μεταβλητές. Όπως φαίνεται στον πίνακα αυτόν, η αξιοπιστία εσωτερικής συνέπειας κυμάνθηκε σε ικανοποιητικά επίπεδα, με χαμηλές τιμές μόνο για την πολιτική αξία του Κρατικού Παρεμβατισμού και για την πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας. Η οριακά αποδεκτή αξιοπιστία ($0,60 < \alpha < 0,70$) ορισμένων προσωπικών αξιών, όπως η Παράδοση, η Συμμόρφωση και ο Αυτοπροσδιορισμός, αποδίδεται εν μέρει στο μικρό αριθμό των προτάσεων που συγκροτούν τους παράγοντες του ερωτηματολογίου του Schwartz, ενώ και σε αυτές τις περιπτώσεις οι μέσες ενδοσυνάψεις των προτάσεων των παραγόντων (Μ.Ο. r μεταξύ 0,40-0,46) εμπίπτουν εντός του συνιστώμενου εύρους 0,15-0,50 (Clark & Watson, 1995). Η ασυμμετρία δεν φαίνεται επίσης να αποτέλεσε συστηματικό πρόβλημα, καθώς υψηλές τιμές εμφανίζονται κυρίως στην πολιτική συμμετοχή υποστήριξης και, κατά δεύτερο λόγο, στις προσωπικές αξίες της Καλοσύνης και του Αυτοπροσδιορισμού και στην πολιτική αξία της Ισοτιμίας. Όσον αφορά τους μέσους όρους, μεγαλύτερη προτεραιότητα δίνεται στην Καλοσύνη, την Παγκοσμιότητα και τον Αυτοπροσδιορισμό. Ακολουθούν σε φθίνουσα σειρά συμφωνίας (αλλά πάνω από το μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης) οι αξίες του Ηδονισμού, της Ασφάλειας, της Συμμόρφωσης, της Διέγερσης και των Επιτευγμάτων, ενώ εμφανώς χαμηλότερη προτεραιότητα δίνουν οι συμμετέχοντες στην Παράδοση και στη Δύνα-

μη. Στις πολιτικές αξίες υψηλότερη συμφωνία καταγράφεται με την Ισοτιμία και τις Πολιτικές Ελευθερίες, καταρχήν, και στη συνέχεια με την Αποδοχή των Μεταναστών και την Παραδοσιακή Ηθική, ενώ προς τη διαφωνία τείνουν οι μέσοι όροι για τον Μιλитарισμό και τον Νόμο και Τάξη. Η πολιτική αυτοτοποθέτηση των συμμετεχόντων εμφανίζεται αρκετά ισορροπημένη, με μέσο όρο κοντά στο μεσαίο σημείο της κλίμακας μέτρησης και κανονική κατανομή. Αντίθετα, οι περισσότεροι αναφέρουν χαμηλό βαθμό πολιτικής συμμετοχής, ιδιαίτερως όσον αφορά τις δράσεις υποστήριξης.

Προσωπικές αξίες και πολιτικές αξίες. Η πρώτη ερευνητική υπόθεση αναφέρεται στο μοτίβο των συσχετίσεων μεταξύ προσωπικών και πολιτικών αξιών. Ένα γενικό συμπέρασμα είναι δυνατό να εξαχθεί καταρχήν με βάση τα στοιχεία που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Από τις 80 τιμές Pearson r του πίνακα αυτού, οι 53 είναι στατιστικώς σημαντικές (οι 32 για $p < 0,001$). Συνολικά, υψηλότερη μέση συσχέτιση παρουσιάζουν οι πολιτικές αξίες με τις προσωπικές αξίες του συντηρητισμού (Ασφάλεια, Παράδοση, Καλοσύνη, Μ.Ο. $r = 0,27$) και της αυθυπέμβασης (Καλοσύνη, Παγκοσμιότητα, Μ.Ο. $r = 0,23$), λιγότερο με τις αξίες του ανοίγματος στην αλλαγή (Αυτοπροσδιορισμός, Διέγερση, Ηδονή, Μ.Ο. $r = 0,17$) και σχεδόν καθόλου με τις αξίες της αυτοβελτίωσης (Επιτεύγματα, Δύναμη, Μ.Ο. $r = 0,04$). Η κατεύθυνση των συναφειών είναι κάθε φορά η αναμενόμενη: Η Παραδοσιακή Ηθική συνδέεται θετικά με την Ασφάλεια, την Παράδοση και τη Συμμόρφωση και αρνητικά με τον Αυτοπροσδιορισμό, τη Διέγερση και την Ηδονή. Παρόμοιο μοτίβο συσχετίσεων εμφανίζεται επίσης για Νόμο-Τάξη και Πατριωτισμό, που επιπλέον συνδέονται αρνητικά με την Καλοσύνη και την Παγκοσμιότητα. Ο Μιλитарισμός συσχετίζεται ως επί το πλείστον αρνητικά με την Καλοσύνη, την Παγκοσμιότητα και τον Αυτοπροσδιορισμό. Η Αποδοχή των Μεταναστών και οι Πολιτικές Ελευθερίες έχουν αρνητική συνάφεια με την Ασφάλεια, την Παράδοση και τη Συμμόρφωση και θετική συνάφεια με την Καλοσύνη, την Παγκοσμιότητα και τον Αυτοπροσδιορισμό. Επιπλέον, οι Πολιτικές Ελευθερίες συσχετίζονται θετικά με τον Αυτοπροσδιορισμό και τη Διέγερση. Τέλος, η πο-

Πίνακας 1
Περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες των προσωπικών αξιών, των πολιτικών αξιών
και της πολιτικής συμπεριφοράς για το σύνολο των συμμετεχόντων (N=304)

	N προτ.	Alpha	M.O.	T.A.	Ασυμμετρία
<i>Προσωπικές αξίες</i>					
Ασφάλεια	5	0,72	4,06	1,02	-1,14
Παράδοση	4	0,68	3,31	1,07	2,21
Συμμόρφωση	4	0,64	3,93	0,99	-1,64
Καλοσύνη	3	0,73	4,91	0,85	-6,04
Παγκοσμιότητα	6	0,81	4,69	0,85	-4,38
Αυτοπροσδιορισμός	4	0,65	4,68	0,83	-5,06
Διέγερση	3	0,73	3,86	1,15	0,04
Ηδονισμός	3	0,74	4,24	1,10	-2,69
Επιτεύγματα	4	0,82	3,75	1,12	1,02
Δύναμη	2	0,80	2,99	1,15	2,80
<i>Πολιτικές αξίες</i>					
Παραδοσιακή ηθική	4	0,81	3,03	0,88	-0,99
Νόμος και τάξη	3	0,69	2,46	0,95	1,79
Τυφλός πατριωτισμός	2	0,66	2,62	1,03	1,86
Μιλταρισμός	4	0,65	2,28	0,77	2,02
Κρατικός παρεμβατισμός	2	0,58	2,78	0,90	0,83
Αποδοχή μεταναστών	4	0,79	3,09	0,79	-1,28
Ισοτιμία	2	0,70	4,16	0,71	-5,23
Πολιτικές ελευθερίες	3	0,68	3,72	0,82	-2,05
<i>Πολιτική συμπεριφορά</i>					
Πολιτική αυτοτοποθέτηση	2	0,74	47,36	18,23	2,04
Συμμετοχή υποστήριξης	3	0,64	0,22	0,58	8,34
Συμμετοχή διαμαρτυρίας	4	0,59	0,97	1,11	4,59

Σημείωση: Η κλίμακα βαθμολόγησης έχει ως εξής: Για τις προσωπικές αξίες από 1 = «καθόλου» μέχρι 6 = «πάρα πολύ», για τις πολιτικές αξίες από 1 = «καθόλου» μέχρι 5 = «πάρα πολύ», για την πολιτική αυτοτοποθέτηση από 10 = «άκρα αριστερά» μέχρι 100 = «άκρα δεξιά», για την πολιτική συμμετοχή υποστήριξης μεταξύ 1-3 και για την πολιτική συμμετοχή διαμαρτυρίας μεταξύ 1-4.

Πίνακας 2
Συνάφεια (δείκτες Pearson r) των προσωπικών αξιών με τις πολιτικές αξίες

	ΑΣΦ	ΠΑΡ	ΣΥΜ	ΚΑΛ	ΠΑΓΚ	ΑΥΤ	ΔΙΕ	ΗΔΟ	ΕΠΙ	ΔΥΝ
Π.ΗΘΙ	0,53***	0,62***	0,45***	-0,04	-0,10	-0,23***	-0,21***	-0,22***	-0,06	-0,02
ΝΟΜ	0,43***	0,41***	0,23***	-0,19**	-0,28***	-0,18**	-0,16**	-0,15**	-0,03	0,00
ΠΑΤΡ	0,48***	0,50***	0,33***	-0,14*	-0,17**	-0,22***	-0,16**	-0,16**	0,02	0,05
ΜΙΛΙ	0,13*	0,14*	0,05	-0,37***	-0,37***	-0,24***	-0,10	-0,09	0,06	0,17**
ΚΡΑΤ	0,03	0,15**	0,06	-0,13*	-0,17**	-0,18**	-0,13*	-0,22***	-0,06	-0,01
ΜΕΤΑ	-0,38***	-0,32***	-0,19**	0,13*	0,24***	0,14*	0,04	0,06	-0,02	-0,07
ΙΣΟΤ	-0,05	-0,08	0,01	0,32***	0,45***	0,24***	0,12*	0,10	0,01	-0,02
ΕΛΕΥΘ	-0,37***	-0,41***	-0,22***	0,23***	0,31***	0,28***	0,21***	0,16***	0,02	-0,04

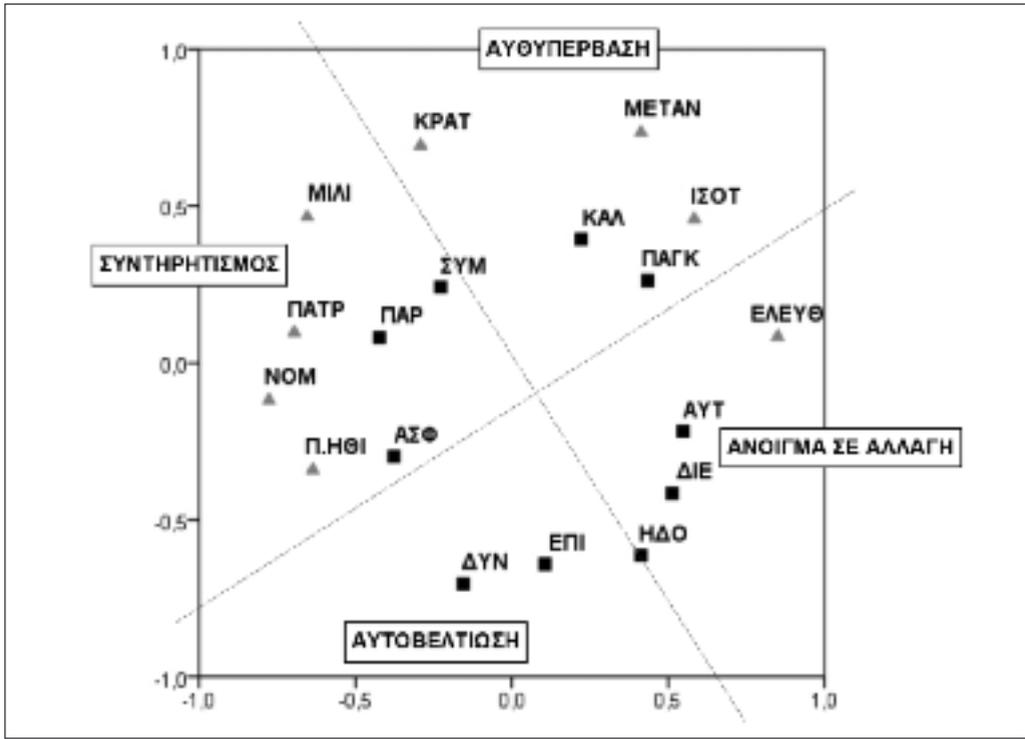
Σημείωση: * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$. Προσωπικές αξίες: ΑΣΦ = Ασφάλεια, ΠΑΡ = Παράδοση, ΣΥΜ = Συμμόρφωση, ΚΑΛ = Καλοσύνη, ΠΑΓΚ = Παγκοσμιότητα, ΑΥΤ = Αυτοπροσδιορισμός, ΔΙΕ = Διέγερση, ΗΔΟ = Ηδονισμός, ΕΠΙ = Επιτεύγματα, ΔΥΝ = Δύναμη. Πολιτικές αξίες: Π.ΗΘΙ = Παραδοσιακή Ηθική, ΝΟΜ = Νόμος και Τάξη, ΠΑΤΡ = Τυφλός Πατριωτισμός, ΜΙΛΙ = Μιλитарισμός, ΚΡΑΤ = Κρατικός Παρεμβατισμός, ΜΕΤΑ = Αποδοχή Μεταναστών, ΙΣΟΤ = Ισοτιμία, ΕΛΕΥΘ = Πολιτικές Ελευθερίες.

λιτική αξία της Ισοτιμίας συνδέεται θετικά με την Καλοσύνη, την Παγκοσμιότητα, τον Αυτοπροσδιορισμό και (λιγότερο) τη Διέγερση. Το πιο χαλαρό μοτίβο συσχετίσεων με τις προσωπικές αξίες παρουσιάζει ο Κρατικός Παρεμβατισμός (μόνο ο δείκτης συνάφειας με την Ηδονή ξεπερνά την απόλυτη τιμή 0,20).

Για την περαιτέρω χαρτογράφηση του πλέγματος των σχέσεων των πολιτικών αξιών με τις προσωπικές αξίες προχωρήσαμε σε πολυδιάστατη γεωμετρική βαθμονόμηση ομοιοτήτων (multidimensional scaling), από την οποία προέκυψε γραφική απεικόνιση των αξιών σε χώρο δύο διαστάσεων με βάση τη μεταξύ τους ευκλείδεια απόσταση. Διευκρινίζεται ότι για τις ανάγκες της συγκεκριμένης ανάλυσης χρησιμοποιήθηκαν οι τυποποιημένες ανά συμμετέχοντα τιμές z των αξιών. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 1, το αποτέλεσμα έδωσε αρκετά καθαρή εικόνα για τα δεδομένα, με ικανοποιητικούς δείκτες σύγκλισης. Οι προσωπικές αξίες σχημάτισαν το νοητό κυκλικό συνεχές που προβλέπει το μοντέλο του Schwartz, και μάλιστα σε αναμενόμενη διάταξη. Παρατηρείται μόνο ελαφριά περιστροφή του κύκλου, η οποία όμως δεν

έχει επιπτώσεις στη σχετική απόσταση των προσωπικών αξιών. Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, οι πολιτικές αξίες σχημάτισαν έναν εξωτερικό κύκλο (πιθανότητα επειδή διαφοροποιούνται εντονότερα μεταξύ τους), ή μάλλον ένα ημικύκλιο, το οποίο κατανέμεται στα τεταρτημόρια που αντιστοιχούν στις προσωπικές αξίες του συντηρητισμού (Παραδοσιακή Ηθική, Νόμος-Τάξη, Πατριωτισμός, Μιλитарισμός) και της Αυθυπέμβασης (Κρατικός Παρεμβατισμός, Αποδοχή Μεταναστών, Ισοτιμία, Πολιτικές Ελευθερίες). Η περιοχή αυτή αντιστοιχεί στις προσωπικές αξίες κοινωνικής (έναντι ατομικής) εστίασης. Συνολικά, τα αποτελέσματα της πολυδιάστατης γεωμετρικής βαθμονόμησης ομοιοτήτων είναι πλήρως συμβατά με το μοτίβο των συναφειών μεταξύ προσωπικών και πολιτικών αξιών, τοποθετώντας τις πολιτικές αξίες εντός του οργανωτικού πλαισίου των προσωπικών αξιών μάλλον, παρά δημιουργώντας ένα εννοιολογικά διακριτό αξιακό φάσμα, το οποίο υποστηρίζει τη πρώτη ερευνητική υπόθεση.

Προσωπικές αξίες και πολιτική συμπεριφορά. Η δεύτερη και η τρίτη ερευνητική υπόθεση αναφέρονται στην πρόβλεψη της πολιτικής συ-

Σχήμα 1. Πολυδιάστατη γεωμετρική βαθμονόμηση ομοιοτήτων των προσωπικών αξιών (σκούρα τετράγωνα) και των πολιτικών αξιών (γκρι τρίγωνα).

Σημείωση: Κανονικοποιημένο Raw Stress = 0,074, Αντιστοιχούσα διασπορά = 0,926, Συντελεστής συμφωνίας του Tucker = 0,962. Προσωπικές αξίες: ΑΣΦ = Ασφάλεια, ΠΑΡ = Παράδοση, ΣΥΜ = Συμμόρφωση, ΚΑΛ = Καλοσύνη, ΠΑΓΚ = Παγκοσμιότητα, ΑΥΤ = Αυτοπροσδιορισμός, ΔΙΕ = Διέγερση, ΗΔΟ = Ηδονισμός, ΕΠΙ = Επιτεύγματα, ΔΥΝ = Δύναμη. Πολιτικές αξίες: Π.ΗΘΙ = Παραδοσιακή Ηθική, ΝΟΜ = Νόμος και Τάξη, ΠΑΤΡ = Τυφλός Πατριωτισμός, ΜΙΛΙ = Μιλитарισμός, ΚΡΑΤ = Κρατικός Παρεμβατισμός, ΜΕΤΑΝ = Αποδοχή Μεταναστών, ΙΣΟΤ = Ισοτιμία, ΕΛΕΥΘ = Πολιτικές Ελευθερίες.

Πίνακας 3

Στατιστική πρόβλεψη (% εξηγούμενης διασποράς) της δεξιάς πολιτικής αυτοτοποθέτησης και της πολιτικής συμμετοχής από τα δημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων, τις προσωπικές αξίες και τις πολιτικές αξίες

Προβλεπτικοί παράγοντες	Δεξιά πολιτική αυτοτοποθέτηση	Πολιτική συμμετοχή υποστήριξης	Πολιτική συμμετοχή διαμαρτυρίας
	ΔR^2	ΔR^2	ΔR^2
1) Δημογραφικά στοιχεία	0,15***	0,04*	0,12***
2) Προσωπικές αξίες	0,37***	0,03	0,10***
3) Πολιτικές αξίες	0,08***	0,03	0,07***
Συνολικό R^2	0,61***	0,10	0,29***

Σημείωση: * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$.

μπεριφοράς από τις προσωπικές και τις πολιτικές αξίες, συγκριτικά με τη συμβολή δημογραφικών παραγόντων. Για τον έλεγχο των υποθέσεων αυτών πραγματοποιήθηκε μια σειρά από διαδοχικές αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης με εξαρτημένες μεταβλητές την πολιτική αυτοτοποθέτηση και τις δύο μετρήσεις της πολιτικής συμμετοχής. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές εισήχθησαν στο μοντέλο σε τρία βήματα. Στο βήμα 1 εντάχθηκαν οι εξής δημογραφικοί παράγοντες: φύλο, ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, μέσο μηνιαίο εισόδημα και αστικότητα. Στα βήματα 2 και 3 προστέθηκαν οι 10 προσωπικές αξίες και οι 8 πολιτικές αξίες, αντίστοιχα. Ο Πίνακας 3 συνοψίζει το ποσοστό εξηγούμενης διασποράς για κάθε ανάλυση, ανά διαδοχικό βήμα. Όπως φαίνεται στον πίνακα αυτόν, οι προσωπικές αξίες εξήγησαν υπερδιπλάσιο ποσοστό διασποράς (37%) της πολιτικής αυτοτοποθέτησης, συγκριτικά με τους δημογραφικούς παράγοντες (15%). Στην πρόβλεψη της πολιτικής συμμετοχής διεκδίκησης/διαμαρτυρίας, οι προσωπικές αξίες και τα δημογραφικά στοιχεία μοιράστηκαν παρόμοιο ποσοστό εξηγούμενης διασποράς (10% και 12%, αντίστοιχα), ενώ στην πρόβλεψη της πολιτικής συμμετοχής υποστήριξης το στατιστικώς σημαντικό ποσοστό της εξηγούμενης διασποράς ήταν πολύ μικρό (4%) και προερχόταν αποκλειστικά από τους δημογραφικούς παράγοντες. Οι πολιτικές αξίες πρόσθεσαν άλλο ένα 8% και 7% στη στατιστική πρόβλεψη της πολιτικής αυτοτοποθέτησης και της πολιτικής συμμετοχής διεκδίκησης/διαμαρτυρίας, αντίστοιχα, πέρα και πάνω από τους δημογραφικούς παράγοντες και τα δημογραφικά στοιχεία.

Ειδικότερα, από τους δημογραφικούς παράγοντες το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης συνδέθηκε με πιο αριστερή πολιτική αυτοτοποθέτηση ($\beta = -0,33, p < 0,001$) και με μεγαλύτερη πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας ($\beta = 0,18, p = 0,002$), ενώ η αστικότητα (αυξημένη πληθυσμιακή πυκνότητα) προέβλεψε επίσης περισσότερες πολιτικές δράσεις διεκδίκησης/διαμαρτυρίας ($\beta = 0,24, p < 0,001$). Από τις προσωπικές αξίες, η Ασφάλεια ($\beta = 0,21, p < 0,001$) και η Παράδοση ($\beta = 0,42, p < 0,001$) είχαν θετική συμβολή στην πρόβλεψη του δεξιού προσανατολισμού,

ενώ η συνεισφορά της Παγκοσμιότητας ήταν αρνητικής κατεύθυνσης στον δεξιό προσανατολισμό ($\beta = -0,43, p < 0,001$) και θετικής κατεύθυνσης στην πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας ($\beta = 0,23, p = 0,004$). Όταν στα μοντέλα παλινδρόμησης προστέθηκαν οι πολιτικές αξίες, στατιστικώς σημαντική ήταν η συνεισφορά της Παραδοσιακής Ηθικής ($\beta = 0,20, p = 0,002$), της Ισοτιμίας ($\beta = -0,10, p = 0,036$) και της Αποδοχής των Μεταναστών ($\beta = -0,14, p = 0,013$) στη δεξιά πολιτική αυτοτοποθέτηση, ενώ την πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης/διαμαρτυρίας προέβλεψαν οι Νόμος-Τάξη ($\beta = -0,29, p < 0,001$) και Μιλιταρισμός ($\beta = 0,17, p = 0,008$).

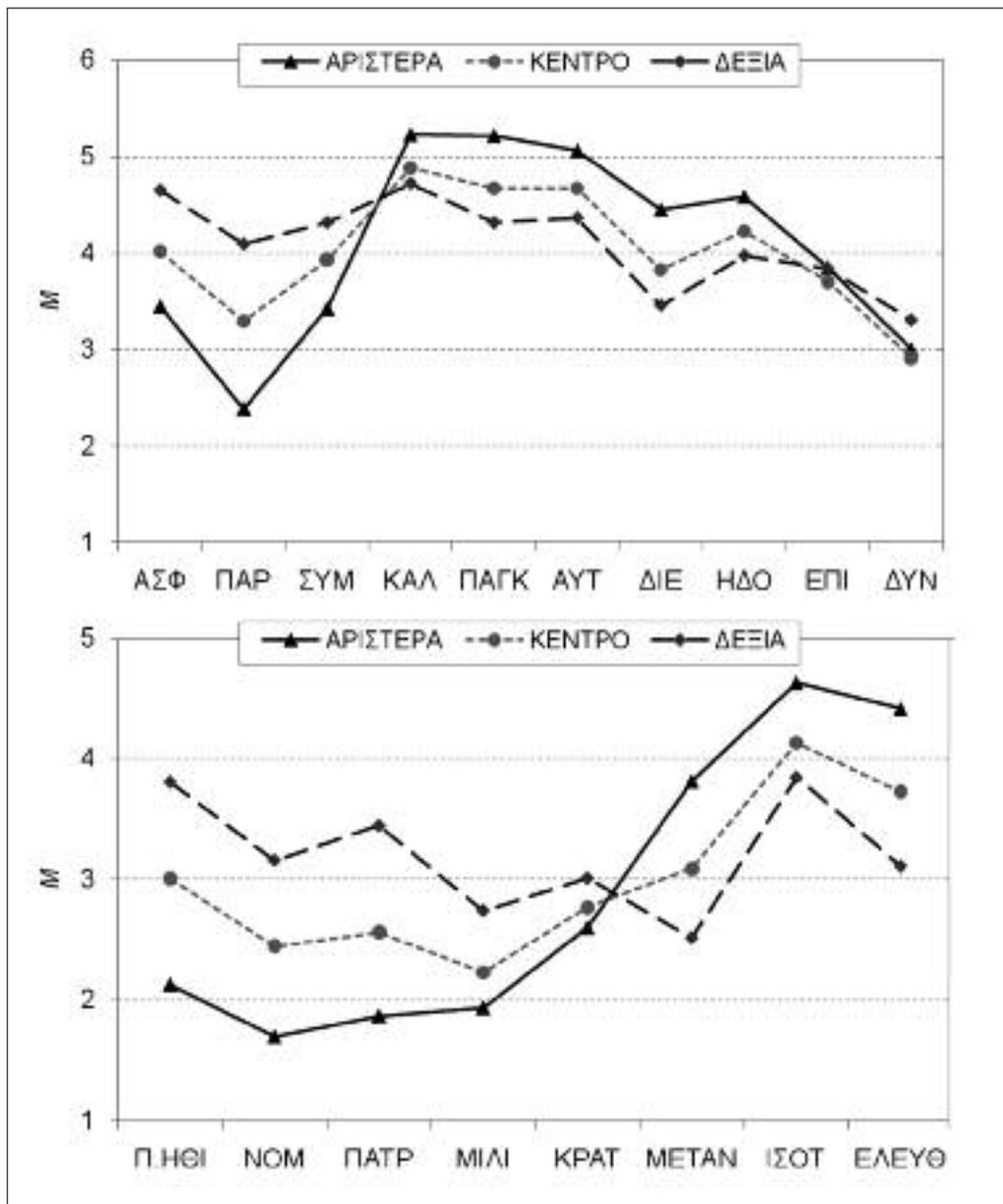
Προκειμένου να εξαχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα για τη σχετική βαρύτητα των δημογραφικών παραγόντων και των προσωπικών αξιών στην πολιτική συμπεριφορά, οι παραπάνω αναλύσεις πολλαπλής παλινδρόμησης επαναλήφθηκαν αντιστρέφοντας τα βήματα 1 και 2. Σε αυτή την περίπτωση, οι προσωπικές αξίες προέβλεψαν 49% της πολιτικής αυτοτοποθέτησης και 15% της πολιτικής συμμετοχής διεκδίκησης/διαμαρτυρίας (βήμα 1), έναντι μόνο 3% και 7% για τα δημογραφικά στοιχεία, αντίστοιχα (βήμα 2), ενώ κανένας προβλεπτικός παράγοντας δεν συσχετίστηκε σημαντικά με την πολιτική συμμετοχή διεκδίκησης.

Διαμεσολάβηση των πολιτικών αξιών στη σχέση προσωπικών αξιών-πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Συμπληρωματικά προς τη δεύτερη ερευνητική υπόθεση, η οποία αναφερόταν στη συσχέτιση των προσωπικών αξιών με την πολιτική αυτοτοποθέτηση, διατυπώθηκε η προσδοκία ότι οι πολιτικές αξίες θα διαμεσολαβούν την παραπάνω σχέση. Ο έλεγχος της διαμεσολάβησης ακολούθησε το υπόδειγμα των Baron και Kenny (1986), όπως τροποποιήθηκε από τον Hayes (2013), εφαρμόζοντας τη μακροεντολή PROCESS. Η στατιστική αυτή ρουτίνα παρέχει τη δυνατότητα συμπερίληψης πολλών διαμεσολαβητικών μεταβλητών συγχρόνως, ενώ εκτιμά τη διαμεσολάβηση τόσο με το (συντηρητικό) Sobel test, όσο και με τη (μη παραμετρική) τεχνική bootstrapping, η οποία ενδείκνυται περισσότερο για μικρά δείγματα. Στον Πίνακα 4 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα για τις διαμεσολαβητικές μεταβλητές που προέκυψαν

Πίνακας 4
Συνολικές, ευθείες και έμμεσες (δια της μεσολάβησης των πολιτικών αξιών) στατιστικές επιδράσεις των προσωπικών αξιών (ανεξάρτητες μεταβλητές) πάνω στη δεξιά πολιτική αυτοτοποθέτηση (εξαρτημένη μεταβλητή)

Ανεξάρτητη μεταβλητή	Συνολική επίδραση	Ευθεία επίδραση	Έμμεσες επιδράσεις							
			Π.ΗΘΙ	NOM	ΠΑΤΡ	ΜΙΛΙ	ΚΡΑΤ	METAN	ΙΣΟΤ	ΕΛΕΥΘ
ΑΣΦ	6,91***	0,30	2,96***	0,92	0,43	0,21	–	1,21**	–	0,87
			(4,08)	(1,71)	(0,69)	(1,35)		(2,69)		(1,84)
ΠΑΡ	8,51***	3,16**	2,38**	0,88	0,05	0,27	-0,11	1,01**	–	0,79
			(2,74)	(1,86)	(0,08)	(1,66)	(-0,78)	(2,86)		(1,74)
ΣΥΜ	5,34***	0,56	2,56***	0,51	0,38	–	–	0,68*	–	0,64*
			(3,76)	(1,58)	(0,89)			(2,24)		(1,95)
ΚΑΛ	-3,65**	0,20	–	-0,65	-0,41	-0,49	0,03	-0,76*	-0,87*	-0,69
				(-1,81)	(-1,53)	(-1,13)	(0,18)	(-1,93)	(-1,94)	(-1,80)
ΠΑΓΚ	-7,31***	-2,47	–	-0,90*	-0,54	-0,29	0,07	-1,45**	-0,86*	-0,88
				(-1,94)	(-1,73)	(-0,67)	(0,38)	(-3,05)	(-1,41)	(-1,90)
ΑΥΤ	-5,74***	-1,45	-1,68***	-0,51	-0,29	-0,27	0,19	-0,46	-0,67	-0,61
			(-3,19)	(-1,49)	(-0,86)	(-1,00)	(0,94)	(-1,68)	(-1,80)	(-1,46)
ΔΙΕ	-3,47***	-0,86	-1,39**	-0,37	-0,18	–	0,10	–	-0,31	-0,46
			(-3,12)	(-1,61)	(-0,98)		(0,85)		(-1,57)	(-1,85)
ΗΔΟ	-2,19*	0,24	-1,49***	-0,41	-0,18	–	0,18	–	–	-0,53*
			(-3,18)	(-1,68)	(-0,85)		(0,94)			(-1,97)
ΕΠΙ	0,15	0,41	-0,49	–	–	0,21	0,01	–	–	–
			(-0,92)			(1,06)	(0,14)			
ΔΥΝ	1,65	0,65	–	–	–	1,00**	–	–	–	–
						(2,73)				

Σημείωση: * $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$. Οι τιμές εκτός παρενθέσεων είναι συντελεστές παλινδρόμησης. Οι τιμές εντός παρενθέσεων είναι οι τιμές Z του Sobel test για τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας των διαμεσολαβήσεων. Οι παύλες δηλώνουν αδυναμία έγκυρου ελέγχου διαμεσολάβησης λόγω απουσίας των στατιστικών προϋποθέσεων. Προσωπικές αξίες: ΑΣΦ = Ασφάλεια, ΠΑΡ = Παράδοση, ΣΥΜ = Συμμόρφωση, ΚΑΛ = Καλοσύνη, ΠΑΓΚ = Παγκοσμιότητα, ΑΥΤ = Αυτοπροσδιορισμός, ΔΙΕ = Διέγερση, ΗΔΟ = Ηδονισμός, ΕΠΙ = Επιτεύγματα, ΔΥΝ = Δύναμη. Πολιτικές αξίες: Π.ΗΘΙ = Παραδοσιακή Ηθική, ΝΟΜ = Νόμος και Τάξη, ΠΑΤΡ = Τυφλός Πατριτισμός, ΜΙΛΙ = Μιλитарισμός, ΚΡΑΤ = Κρατικός Παρεμβατισμός, ΜΕΤΑΝ = Αποδοχή Μεταναστών, ΙΣΟΤ = Ισοτιμία, ΕΛΕΥΘ = Πολιτικές Ελευθερίες.

Σχήμα 2. Μέσοι όροι συμφωνίας με τις προσωπικές αξίες (άνω) και τις πολιτικές αξίες (κάτω) ως προς την ομαδοποιημένη πολιτική αυτοτοποθέτηση.

Σημείωση: Προσωπικές αξίες: ΑΣΦ = Ασφάλεια, ΠΑΡ = Παράδοση, ΣΥΜ = Συμμόρφωση, ΚΑΛ = Καλοσύνη, ΠΑΓΚ = Παγκοσμιότητα, ΑΥΤ = Αυτοπροσδιορισμός, ΔΙΕ = Διέγερση, ΗΔΟ = Ηδονισμός, ΕΠΙ = Επιτεύγματα, ΔΥΝ = Δύναμη. Πολιτικές αξίες: Π.ΗΘΙ = Παραδοσιακή Ηθική, ΝΟΜ = Νόμος και Τάξη, ΠΑΤΡ = Τυφλός Πατριωτισμός, ΜΙΛΙ = Μιλитарισμός, ΚΡΑΤ = Κρατικός Παρεμβατισμός, ΜΕΤΑΝ = Αποδοχή Μεταναστών, ΙΣΟΤ = Ισοτιμία, ΕΛΕΥΘ = Πολιτικές Ελευθερίες.

στατιστικώς σημαντικές και με τα δύο κριτήρια. Στον πίνακα αυτόν εντοπίζονται, σε γενικές γραμμές, τρία μοτίβα διαμεσολάβησης: Πρώτον, η συμφωνία με την Παραδοσιακή Ηθική και η Αποδοχή των Μεταναστών διαμεσολαβούν τη θετική σχέση της δεξιάς πολιτικής αυτοτοποθέτησης με την Ασφάλεια, την Παράδοση και τη Συμμόρφωση (στην πρόβλεψη της τελευταίας προστίθενται επίσης οι Πολιτικές Ελευθερίες ως διαμεσολαβητική μεταβλητή). Δεύτερον, η Αποδοχή των Μεταναστών και η Ισοτιμία διαμεσολαβούν την αρνητική σχέση της δεξιάς πολιτικής αυτοτοποθέτησης με την Καλοσύνη και την Παγκοσμιότητα (στη δεύτερη περίπτωση προστίθεται η διαμεσολάβηση του Νόμου-Τάξης). Τρίτον, η Παραδοσιακή Ηθική διαμεσολαβεί την αρνητική σχέση της δεξιάς πολιτικής αυτοτοποθέτησης με τον Αυτοπροσδιορισμό, τη Διέγερση και την Ηδονή (στην πρόβλεψη της τελευταίας προστίθεται η διαμεσολάβηση των Πολιτικών Ελευθεριών). Συνολικά, οι πολιτικές αξίες διαμεσολαβούν πλήρως την επίδραση επτά (εκ των 10) προσωπικών αξιών και μερικώς την επίδραση άλλης μίας προσωπικής αξίας (της Παράδοσης) πάνω στην πολιτική αυτοτοποθέτηση. Δεν προέκυψε διαμεσολάβηση για τα Επιτεύγματα και τη Δύναμη, καθώς οι συγκεκριμένες προσωπικές αξίες δεν προβλέπουν σημαντικά την εξαρτημένη μεταβλητή.

Εννοιολογική εγκυρότητα του ιδεολογικού άξονα «αριστερά/δεξιά». Στο περιθώριο των τριών βασικών υποθέσεων της έρευνας αυτής τέθηκε ζήτημα ελέγχου της εγκυρότητας του ιδεολογικού άξονα «αριστερά/δεξιά». Για το σκοπό αυτό πραγματοποιήθηκε ανάλυση διακύμανσης με εξαρτημένη μεταβλητή την πολιτική αυτοτοποθέτηση και ανεξάρτητο παράγοντα την κομματική ψήφο στις εκλογές του Ιουνίου 2012 (ΣΥΡΙΖΑ: 74 συμμετέχοντες, ΝΔ: 49, ΠΑΣΟΚ: 26, Χρυσή Αυγή: 25, ΔΗΜΑΡ: 19, ΚΚΕ: 17, ΑΝΕΛ: 8, άλλο: 25, λευκό: 27 συμμετέχοντες). Το αποτέλεσμα της ανάλυσης αυτής ήταν στατιστικώς σημαντικό, $F(8, 261) = 12,64, p < 0,001$, και το μέγεθος επίδρασης της κομματικής ψήφου μεγάλο ($\eta^2 = 0,28$). Οι πολλαπλές συγκρίσεις των μέσων όρων με το κριτήριο του Scheffé έδειξαν ότι περισσότερο «δεξιά» τοποθετούνται οι ψηφοφόροι της ΝΔ και πιο «αρι-

στερά» οι ψηφοφόροι του ΚΚΕ. «Κεντροδεξιά» ήταν η τοποθέτηση των ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ και όσων ψήφισαν λευκό, ενώ «κεντροαριστερή» ήταν η τοποθέτηση των ψηφοφόρων του ΣΥΡΙΖΑ, της ΔΗΜΑΡ και άλλων, μη καταγεγραμμένων κομμάτων. Τέλος, είναι χαρακτηριστικό ότι η πιο «ουδέτερη» πολιτική αυτοτοποθέτηση χαρακτηρίζει τους ψηφοφόρους της Χρυσής Αυγής και των ΑΝΕΛ, οι οποίοι δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από καμία άλλη ομάδα ψηφοφόρων.

Διευρύνοντας την παραπάνω οπτική, εντοπίσαμε τα δύο άκρα της πολιτικής αυτοτοποθέτησης ($SD > 1$ εκατέρωθεν του μέσου όρου, αριστερά: 45 συμμετέχοντες, κέντρο: 202 συμμετέχοντες, δεξιά: 55 συμμετέχοντες) και στη συνέχεια χρησιμοποιήσαμε τη μεταβλητή αυτή ως ανεξάρτητο παράγοντα σε δύο πολυμεταβλητές αναλύσεις διακύμανσης με εξαρτημένες μεταβλητές τις προσωπικές αξίες και τις πολιτικές αξίες, αντίστοιχα. Η διαδικασία αυτή επέτρεψε τη σύγκριση του αξιακού προφίλ των «δεξιών» και «αριστερών» συμμετεχόντων. Τα αποτελέσματα απεικονίζονται στο Σχήμα 2. Τόσο οι προσωπικές αξίες, Wilks' $\Lambda = 0,59, F(20, 580) = 8,75, p < 0,001, \eta^2 = 0,23$, όσο και οι πολιτικές αξίες, Wilks' $\Lambda = 0,60, F(16, 582) = 10,51, p < 0,001, \eta^2 = 0,22$, διαφοροποιήθηκαν σημαντικά ανάλογα με την ομαδοποιημένη πολιτική αυτοτοποθέτηση. Σε μονομεταβλητό επίπεδο αυτό ισχύει για οκτώ από τις 10 προσωπικές αξίες (εξαιρούνται τα Επιτεύγματα και η Δύναμη) και για όλες τις πολιτικές αξίες. Επιπλέον, όπως φαίνεται στο Σχήμα 2, όλες οι διαφορές δηλώνουν ευθύγραμμη (όχι καμπυλόγραμμη) συσχέτιση της πολιτικής αυτοτοποθέτησης με τις αξίες, δηλαδή σε καμία περίπτωση οι «δεξιοί» και οι «αριστεροί» συμμετέχοντες δεν συγκροτούν ενιαία ομάδα έναντι των «κεντρών».

4. Συζήτηση

Η έρευνα αυτή επιχειρήσε να ανιχνεύσει πιθανούς κινητοποιητικούς παράγοντες της πολιτικής συμπεριφοράς που ανάγονται στο αξιακό σύστημα των ατόμων. Η απόπειρα αυτή εγγράφεται σε ένα ευρύτερο ρεύμα ερευνών στο χώρο της Κοι-

νωνικής και Πολιτικής Ψυχολογίας, με διαπολιτισμικές προεκτάσεις, όπου η διαπιστούμενη τάση «προσωποποίησης» της πολιτικής συμπεριφοράς (Carpara & Zimbardo, 2004) αναδεικνύει το ρόλο ατομικών ψυχολογικών ιδιοτήτων στην επιλογή ψήφου και στον πολιτικό ακτιβισμό, έναντι της σημασίας παραδοσιακών κοινωνικο-δημογραφικών παραγόντων, όπως η κοινωνική τάξη ή το επίπεδο εκπαίδευσης (Vecchione et al., 2011). Τα ευρήματά μας δείχνουν, γενικά, να υποστηρίζουν τις ερευνητικές αναμονές: οι προσωπικές αξίες παρείχαν το υπόβαθρο για την εννοιολογική συγκρότηση των πολιτικών αξιών, διαφοροποίησαν συστηματικά την κομματική ψήφο και εξήγησαν ουσιαστικό ποσοστό διασποράς της πολιτικής αυτοτοποθέτησης και, σε μικρότερο βαθμό, της πολιτικής συμμετοχής.

Η υιοθέτηση ενός συνεκτικού θεωρητικού μοντέλου για τις προσωπικές αξίες, όπως αυτό του Schwartz (1992, 2006), συνέβαλε στη χαρτογράφηση των πολιτικών αξιών. Οι πολιτικές αξίες τοποθετήθηκαν στο ημικύκλιο της κοινωνικής (έναντι της προσωπικής) εστίασης του αξιακού φάσματος, καθώς το περιεχόμενό τους αφορά σε αρχές οργάνωσης και προτεραιότητες της δημόσιας σφαίρας, των θεσμών και της συλλογικής δράσης μάλλον, παρά της ιδιωτικής ζωής. Εντός του πλαισίου αυτού, οι πολιτικές αξίες διαφοροποιήθηκαν ανάμεσα στον συντηρητισμό (παραδοσιακή ηθική, νόμος-τάξη, τυφλός πατριωτισμός) και στην αυθυπέμβαση (αποδοχή μεταναστών, ισότητα, πολιτικές ελευθερίες). Επομένως, οι πολιτικές αξίες δεν φαίνεται να καταλαμβάνουν ανεξάρτητο, διακριτό χώρο στο αξιακό σύστημα των ατόμων, αλλά μάλλον νοηματοδοτούνται πάνω στη βάση των προσωπικών αξιών, τις οποίες εξειδικεύουν στην πολιτική σφαίρα. Το εύρημα αυτό συνάδει με τα συμπεράσματα διαπολιτισμικής έρευνας για τη σχέση μεταξύ προσωπικών και πολιτικών αξιών σε 15 χώρες (Schwartz et al., 2013).

Η στατιστική πρόβλεψη της πολιτικής αυτοτοποθέτησης από τις προσωπικές και τις πολιτικές αξίες, η οποία αθροιστικά προσέγγισε το ήμισυ(!) της συνολικής εξηγούμενης διασποράς, επιβεβαιώνει πρόσφατα ερευνητικά πορίσματα σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες (Piuork et al., 2011). Από τους

δημογραφικούς παράγοντες, ουσιαστικά μόνο το επίπεδο εκπαίδευσης είχε αξιόλογη συμβολή στον (αριστερό) πολιτικό προσανατολισμό. Άλλες μελέτες παρέχουν ενδείξεις ότι το επίπεδο εκπαίδευσης διαμεσολαβεί ανάμεσα στις προσωπικές και τις πολιτικές αξίες, ενισχύοντας τη μεταξύ τους σχέση (Schwartz et al., 2010). Πέραν αυτού, είναι αξιοσημείωτο ότι μεταβλητές της κοινωνικοοικονομικής θέσης, όπως το εισόδημα, απότυχαν να προβλέψουν την πολιτική αυτοτοποθέτηση. Αντιθέτως, τα ευρήματά μας είναι σύμφωνα με τα θεωρητικά σχήματα που διακρίνουν τη δεξιά από την αριστερή ιδεολογία ανάλογα με δύο κοινωνικοψυχολογικές διαστάσεις: την έμφαση στη σταθερότητα ή στην αλλαγή του κοινωνικού status και την αποδοχή ή απόρριψη των κοινωνικών ανισοτήτων, αντίστοιχα (βλ. Jost et al., 2003, 2009). Οι συντηρητικές αξίες της ασφάλειας και της παράδοσης, οι οποίες συνδέθηκαν με τον δεξιό προσανατολισμό, ανάγονται εννοιολογικά στο διακύβευμα περί διατήρησης του status. Ενώ η παγκοσμιότητα, ως προσωπική αξία αυθυπέμβασης που προωθεί την κατανόηση, την ανεκτικότητα και το κοινό καλό, αντιστοιχεί στο διακύβευμα περί απόρριψης των ανισοτήτων και συσχετίστηκε με τον αριστερό προσανατολισμό.

Τις παραπάνω σχέσεις φωτίζει από διαφορετική οπτική το μοντέλο διπλής επεξεργασίας των Duckitt και Sibley (2010) για τους προάγγελους και τις επιπτώσεις δύο όψεων της συντηρητικής ιδεολογίας, του δεξιόστροφου αυταρχισμού και του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας. Η θεώρηση του κόσμου ως επικίνδυνου και απειλητικού, η οποία αναμένεται να οδηγεί στον δεξιόστροφο αυταρχισμό, συνάδει με την υιοθέτηση συντηρητικών αξιών για τη μείωση του αισθήματος ανασφάλειας. Ενώ η αντίληψη της κοινωνίας ως ανταγωνιστικής «ζούγκλας», χαρακτηριστική του προσανατολισμού κοινωνικής κυριαρχίας, βρίσκεται ακριβώς στον αντίποδα της ανεκτικότητας, της συμφιλίωσης και του σεβασμού στην ετερότητα. Τα εμπειρικά μας ευρήματα από την προσθήκη των πολιτικών αξιών στα μοντέλα πρόβλεψης της πολιτικής αυτοτοποθέτησης είναι συμβατά με το παραπάνω σχήμα, για τη μεν παραδοσιακή ηθική προς την κατεύθυνση του δεξιού προσανατολι-

σμού, ενώ για την ισοτιμία και την αποδοχή των μεταναστών προς τον αριστερό προσανατολισμό.

Οι αναλύσεις διαμεσολάβησης έδειξαν ότι οι πολιτικές αξίες ενδέχεται να έχουν πιο σύνθετο ρόλο από ό,τι απλώς να αυξάνουν την προβλεπτική ισχύ της πολιτικής αυτοτοποθέτησης. Οι πολιτικές αξίες φαίνεται να «μεταφράζουν» τους γενικούς κατευθυντήριους άξονες των προσωπικών αξιών στο επίπεδο αφαίρεσης του πολιτικού γίγνεσθαι (Schwartz et al., 2013). Διακρίνονται τρία μοτίβα συσχέτισεων: Πρώτον, οι συντηρητικές αξίες της ασφάλειας, της παράδοσης και της συμμόρφωσης εξειδικεύονται μέσα από το πολιτικό περιεχόμενο της παραδοσιακής ηθικής και της αποδοχής των μεταναστών. Δεύτερον, το νόημα των αξιών της αυθυπέμβασης (παγκοσμιοότητα, καλοσύνη) συμπυκνώνεται στις πολιτικές αξίες της αποδοχής των μεταναστών και της ισοτιμίας. Τρίτον, οι αξίες του ανοίγματος στην αλλαγή (αυτοπροσδιορισμός, διέγερση, ηδονισμός) εξηγούνται μέσα από την αρνητική συσχέτισή τους με την παραδοσιακή ηθική.

Τα παραπάνω ευρήματα απέχουν από το να επιδέχονται μονοσήμαντες αναγνώσεις. Ειδικά όσον αφορά την κατεύθυνση των συσχετίσεων, αυτή καταρχήν υπονοείται ότι εφορμάται από τις αξίες προς την πολιτική αυτοτοποθέτηση. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι οι αξίες μας προδιαθέτουν να ευνοήσουμε μία συγκεκριμένη πολιτική ή θρησκευτική ιδεολογία έναντι μιας άλλης (Rokeach, 1973). Περισσότερο από την απλή συσσώρευση εμπειρικών δεδομένων, υπάρχουν αξιόλογες απόπειρες θεωρητικής τεκμηρίωσης του προσδιοριστικού ρόλου των αξιών πάνω στην πολιτική συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα η ερμηνεία της πολιτικής προκατάληψης από τον Feldman (2003) με όρους υιοθέτησης της αξίας της κοινωνικής συμμόρφωσης ταυτόχρονα με προσλαμβανόμενη απειλή κατά της κοινωνικής συνοχής.

Ωστόσο, υπάρχουν ενδείξεις ότι η κατεύθυνση της αιτιότητας είναι πιθανό να εδράζεται από την πολιτική συμπεριφορά προς τις αξίες. Αναλύοντας δεδομένα από τρεις διαδοχικές αμερικανικές εκλογές, ο Goren (2005) διαπίστωσε ότι η ταύτιση με το προτιμώμενο πολιτικό κόμμα παρουσιάζει μεγαλύτερη σταθερότητα από ό,τι η συμφωνία με

μία σειρά από αξίες, όπως οι ίσες ευκαιρίες, ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία, η ηθική ανεκτικότητα και οι παραδοσιακές οικογενειακές αξίες. Επιπλέον, ελέγχοντας εναλλακτικά μοντέλα δομικών εξισώσεων, βρήκε ότι η κομματική ταύτιση προβλέπει διαχρονικά τις αξίες πιο ικανοποιητικά από ό,τι το αντίστροφο. Μια ερμηνεία για τα ευρήματα αυτά είχαν προσφέρει πολύ νωρίτερα ο Cambell και οι συνεργάτες του (1960), όταν επισήμαναν ότι η κομματική ταύτιση οδηγεί σε αντιληπτική μεροληψία, ως στρατηγική μέσω της οποίας το άτομο κρατά με επιλεκτικό τρόπο μόνο τα επιχειρήματα που είναι σύμφωνα με τον κομματικό του προσανατολισμό και απορρίπτει τις μη συμβατές θέσεις. Μάλιστα, η διαστρέβλωση αυτή αναμένεται να είναι μεγαλύτερη σε ευθεία αναλογία με το βαθμό δέσμευσης στην κομματική επιλογή.

Μια σύνθεση φαίνεται να προσφέρει ο McCann (1997) συμπεραίνοντας ότι οι πολιτικές αξίες και πεποιθήσεις δεν παραμένουν εντελώς σταθερές κατά τη διάρκεια μιας εκλογικής περιόδου, αλλά αναδιαμορφώνονται σε συνάρτηση με την κομματική επιλογή μέσα από μια δυναμική σχέση αμοιβαίας αλληλεπίδρασης. Υπό αυτό το πρίσμα, όσο νομιμοποιούμαστε να αποφανθούμε ότι η πολιτική επιλογή ανάγεται στο αξιακό υπόβαθρο των ψηφοφόρων, άλλο τόσο είναι εύλογο να διαπιστώσουμε ότι οι προσωπικές αξίες δεν είναι ιδεολογικά ουδέτερες, αλλά αντιθέτως φέρουν ισχυρή πολιτική φόρτιση. Όποια από τις δύο διατυπώσεις προτιμήσει κανείς, είναι σαφές ότι τα εμπειρικά δεδομένα δεν στηρίζουν την υπόθεση περί καμπυλόγραμμης, πεταλοειδούς συνάφειας των αξιών με την πολιτική ιδεολογία, καθώς οι ομάδες που τοποθετούνται στα δύο άκρα του άξονα «αριστερά/δεξιά» διαφοροποιήθηκαν ισχυρά στις περισσότερες από τις προσωπικές και πολιτικές αξίες, σε συμφωνία με ανάλογα ερευνητικά πορίσματα από άλλες χώρες (π.χ. Mayer, 2011). Αυτό σημαίνει ενδεχομένως ότι, όσον αφορά τουλάχιστον τις αξίες, η υποτιθέμενη ομοιότητα των δύο άκρων του πολιτικού φάσματος είναι μια λανθασμένη εκτίμηση προερχόμενη από μεθοδολογικά σφάλματα που οδηγούν στη διαμόρφωση μιας απατηλής συνάφειας (Hamilton & Gifford,

1976), εφόσον δεν εκπορεύεται από πολιτικές ή άλλες σκοπιμότητες. Από την άλλη, υπό ορισμένες συνθήκες το πολιτικό κέντρο φαίνεται να προσεγγίζει περισσότερο την ακροδεξιά ρητορική όταν η τοποθέτηση αυτή δεν εκπροσωπεί συνειδητά μετριοπαθείς πολιτικές θέσεις, αλλά μια φαινομενικά ουδέτερη, αποπολιτικοποιημένη επιλογή (βλ. Papastamou et al., 2005).

Αν οι αξίες εξήγησαν αξιόλογο μέρος διασποράς της πολιτικής ιδεολογίας, κάτι τέτοιο δεν καταγράφηκε στον ίδιο βαθμό για την πολιτική συμμετοχή, παρόλο που δεν πρόκειται για καινοφανές εύρημα στη βιβλιογραφία. Για παράδειγμα, οι Vecchione et al. (2014) βρήκαν ότι οι προσωπικές αξίες εξηγούν 1%-25% του πολιτικού ακτιβισμού σε δύο έρευνες με δείγματα από 28 χώρες. Πάντως, επιβεβαιώθηκε κατ' αναλογία η ερευνητική υπόθεση ότι η πολιτική συμμετοχή «αντισυμβατικών» διεκδικήσεων ή διαμαρτυρίας θα συνδεόταν ισχυρότερα με τις αξίες από ό,τι η «συμβατική» πολιτική συμμετοχή υποστήριξης, καθώς η δεύτερη τείνει να καθοδηγείται από άνωθεν θεσμικούς παράγοντες παρά να τους αμφισβητεί, ενώ η πρώτη έχει πιο στοχευμένες επιδιώξεις και περισσότερο προσωπικά κίνητρα (Inglehart, 1977). Ακόμα κι έτσι, πάντως, προκαλεί εντύπωση η πλήρης αδυναμία πρόβλεψης της πολιτικής συμμετοχής υποστήριξης από οποιαδήποτε άλλη μεταβλητή κοινωνικο-δημογραφικού ή ψυχολογικού χαρακτήρα. Η παρατήρηση αυτή εισάγει έναν περιορισμό της έρευνας, καθώς η εξήγηση της πολιτικής συμμετοχής υποστήριξης παραμένει ανεξερεύνητο πεδίο.

Ο παραπάνω περιορισμός δεν είναι ο μόνος. Η μελέτη των ερευνητικών υποθέσεων συναρτάται με τον λειτουργικό ορισμό των υπό μελέτη μεταβλητών, ο οποίος δεν είναι πάντα αυτονόητος. Για παράδειγμα, προτείνεται η συμπερίληψη περισσότερων δράσεων σε μελλοντική απόπειρα διερεύνησης της πολιτικής συμμετοχής, ώστε ο

κατάλογος να είναι πιο περιεκτικός και να λάβει υπ' όψιν νέες ή αποκλίνουσες μορφές ακτιβισμού. Ένα άλλο παράδειγμα αφορά τον εννοιολογικό προσδιορισμό και τη μέτρηση του κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου με βεμπεριανούς ή μαρξιστικούς όρους, που μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετικά ευρήματα και ερμηνείες. Οι προβληματισμοί γύρω από την αιτιότητα των συσχετίσεων συζητήθηκαν ήδη παραπάνω και συναντούν το όριό τους στο βαθμό που τα δεδομένα είναι συγχρονικής φύσης. Μια διαχρονική έρευνα θα έδινε αναμφισβήτητα μεγαλύτερες δυνατότητες για ανίχνευση αιτιωδών σχέσεων από μεθοδολογική άποψη.

Ένα τελευταίο σχόλιο έχει να κάνει με τις εκάστοτε συνθήκες του πλαισίου διεξαγωγής μιας μελέτης. Η οικονομική και κοινωνική συγκυρία κατά την οποία διεξήχθη η έρευνα, εν μέσω μιας βαθιάς και πολυσύνθετης κρίσης στην ελληνική κοινωνία, αναμένεται να έχει παρεισφρήσει στις μετρήσεις μας, πολύ περισσότερο εξαιτίας της ίδιας της επίκαιρης θεματικής τους. Από το άλλο μέρος, το ερευνητικό ενδιαφέρον δεν επικεντρώθηκε στο μέσο βαθμό συμφωνίας με τη μία ή την άλλη αξία, αλλά στο μοτίβο των συσχετίσεων των αξιών με την πολιτική συμπεριφορά, το οποίο αναμένεται να παραμένει σχετικά σταθερό εξαιτίας της σχετικής διαπεριστασιακής και διαχρονικής σταθερότητας των αξιών, περισσότερο των προσωπικών και λιγότερο των πολιτικών (Schwartz et al., 2010). Ακόμα κι αν δεχτεί κανείς την επίδραση της κρίσης στο αξιακό σύστημα των ατόμων, αυτό αναμένεται να αποτυπωθεί ερευνητικά σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου. Έτσι, η σύγκριση επαναληπτικών μετρήσεων των αξιών σε διαφορετικές φάσεις της τρεχουσών οικονομικών εξελίξεων θα παρουσίαζε οπωσδήποτε ενδιαφέρον, εγχειρηματοποιώντας την κρίση ως ανεξάρτητη μεταβλητή ενός φυσικού πειράματος στο οποίο συμμετέχουν ακούσια ούτως ή άλλως οι πολίτες αυτής της χώρας.

Βιβλιογραφία

- Baron, R., & Kenny, D. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182. doi:10.1037/0022-3514.51.6.1173
- Γεώργας, Δ., Χριστακοπούλου, Σ., Μυλωνάς, Κ., & Schwartz, S. H. (1992). Καθολικές αξίες: Ελληνική πραγματικότητα. *Ψυχολογικά Θέματα*, 5(1), 7-25.
- Campbell, A., Converse, P., Miller, W. E., & Stokes, D. (1960). *The American voter*. New York, NY: Wiley. doi:10.978-0226092546
- Caprara, G.-V., & Zimbardo, P. (2004). Personalizing politics. *American Psychologist*, 59, 581-594. doi:10.1037/0003-066X.59.7.581
- Clark, L. A., & Watson, D. (1995). Constructing validity: Basic issues in objective scale development. *Psychological Assessment*, 7, 309-319. doi:10.1037/1040-3590.7.3.309
- Dobratz, B., & Kourvetaris, G. (1984). Class consciousness and political attitudes among Athenians. *Sociological Inquiry*, 54, 432-448. doi:10.1111/j.1475-682X.1984.tb00068.x
- Doise, W. (2009). *Η εξήγηση στην Κοινωνική Ψυχολογία* (επιμ. ελληνικής έκδοσης: Σ. Παπαστάμου). Αθήνα: Πεδίο. doi: 978-960-98744-7-2 [έτος πρωτότυπης έκδοσης: 1986]
- Duckitt, J., & Sibley, C. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual-process motivational model. *Journal of Personality*, 78, 1861-1893. doi:10.1111/j.1467-6494.2010.00672.x
- Ekman, J., & Amn, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22, 283-290. doi:10.2478/s13374-012-0024-1
- Feldman, S. (2003). Enforcing social conformity: A theory of authoritarianism. *Political Psychology*, 24, 41-74. doi:10.1111/0162-895X.00316
- Goren, P. (2005). Party identification and core political values. *American Journal of Political Science*, 49, 882-897. doi:10.1111/j.1540-5907.2005.00161.x
- Hamilton, D., & Gifford, R. (1976). Illusory correlation in interpersonal perception: A cognitive basis of stereotypic judgments. *Journal of Experimental Social Psychology*, 12, 392-407. doi:10.1016/S0022-1031(76)80006-6
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. New York, NY: Guilford. doi:10.978-1609182304
- Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among western publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press. doi:10.978-0691100388
- Jansen, G., Evans, G., & de Graaf N.-D. (2013). Class voting and left-right party positions: A comparative study of 15 Western democracies, 1960-2005. *Social Science Research*, 42, 376-400. doi:10.1016/j.ssresearch.2012.09.007
- Jost, J. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 61, 651-670. doi:10.1037/0003-066X.61.7.651
- Jost, J., Federico, C., & Napier, J. (2009). Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities. *Annual Review of Psychology*, 60, 307-337. doi:10.1146/annurev.psych.60.110707.163600
- Jost, J., Glaser, J., Kruglanski, A., & Sulloway, F. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin*, 129, 339-375. doi:10.1037/0033-2909.129.3.339
- Λαμπρίδης, Ε., & Δελαβέκουρα, Α. (2013). Κοινωνικές αξίες νέων παραβατών: Διερευνητική μελέτη. *Ψυχολογία*, 20(2), 121-135.
- Mayer, N. (2011). Why extremes don't meet: Le Pen and Besancenot Voters in the 2007 French presidential election. *French Politics, Culture and Society*, 29, 101-120. doi:http://dx.doi.org/10.3167/fpcs.2011.290307
- McCann, J. (1997). Electoral choices and core values change: The 1992 presidential campaign. *American Journal of Political Science*, 41, 564-583. doi:
- Παπαστάμου, Σ. (2008). Κοινωνική Ψυχολογία και ιδεολογία. Στο Σ. Παπαστάμου (Επιμ.), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία. Τόμος Α: Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις* (σελ. 185-288). Αθήνα: Πεδίο. doi: 978-960-89772-2-8
- Papastamou, S., Prodromitis, G., & Iatridis, T. (2005). Perceived threats to democracy: An examination of political affiliation and beliefs about terrorism, state control, and human rights. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 5, 249-262. doi:10.1111/j.1530-2415.2005.00070.x
- Pavlopoulos, V. (2014, March). *Politics, economics, and the far right in Europe: A social psychological perspective*. Invited contribution to the workshop "The Challenge of the Extreme Right in Europe:

- Past, Present, Future”, Pears Institute, Birkbeck, University of London, UK.
- Piurko, Y., Schwartz, S. H., & Davidov, E. (2011). Basic personal values and the meaning of left-right political orientations in 20 countries. *Political Psychology*, 32, 537-561. doi:10.1111/j.1467-9221.2011.00828.x
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York, NY: Free Press. doi:10.978-0029267509
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 25, pp. 1-65). New York, NY: Academic Press. doi:10.1016/S0065-2601(08)60281-6
- Schwartz, S. H. (2006). Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications [Basic human values: Theory, measurement, and applications]. *Revue Française de Sociologie*, 47, 249-288. doi:10.978-2708011564
- Schwartz, S. H., & Boehnke, K. (2004). Evaluating the structure of human values with confirmatory factor analysis. *Journal of Research in Personality*, 38, 230-255. doi:10.1016/S0092-6566(03)00069-2
- Schwartz, S. H., Caprara, G.-V., & Vecchione, M. (2010). Basic personal values, core political values, and voting: A longitudinal study. *Political Psychology*, 31, 421-452. doi:10.1111/j.1467-9221.2010.00764.x
- Schwartz, S. H., Caprara, G.-V., Vecchione, M., Bain, P., Bianchi, G., Caprara, M., Cieciuch, J., Lönnqvist, J.-E., Kirmanoglou, H., Baslevent, C., Mamali, C., Manzi, J., Pavlopoulos, V., Posnova, T., Schoen, H., Silverster, J., Taberner, C., Torres, C., Verkasalo, M., J.-E., Vondrakov, E., Welzel, C., & Zalenski, Z. (2013). Basic personal values constrain and give coherence to political values: A cross-national study in 15 countries. *Political Behavior*. Advance online publication. doi:10.1007/s11109-013-9255-z
- Schwartz, S., Cieciuch, J., Vecchione, M., Davidov, E., Fischer, R., Beierlein, C., Ramos, A., Verkasalo, M., Lönnqvist, J., Demirutku, K., Dirilen-Gumus, O., & Konty, M. (2012). Refining the theory of basic individual values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103, 663-688. doi:10.1037/a0029393
- Schwartz, S., Melech, G., Lehmann, A., Burgess, S., & Harris, M. (2001). Extending the cross-cultural validity of the theory of basic human values with a different method of measurement. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 519-542. doi:10.1177/0022022101032005001
- Vecchione, M., Schoen, H., González Castro, J.-L., Cieciuch, J., Pavlopoulos, V., & Caprara, G.-V. (2011). Personality correlates and party preference: The Big Five in five big European countries. *Personality and Individual Differences*, 51, 737-742. doi:10.1016/j.paid.2011.06.015
- Vecchione, M., Schwartz, S., Caprara, G., Schoen, H., Cieciuch, J., Silverster, J., Bain, P., Bianchi, G., Kirmanoglou, H., Baslevent, C., Mamali, C., Manzi, J., Pavlopoulos, V., Posnova, T., Torres, C., Verkasalo, M., Lönnqvist, J.-E., Vondrakov, E., Welzel, C., & Alessandri, G. (2014). Personal values and political activism: A cross-national study. *British Journal of Psychology*. Advance online publication doi:10.1111/bjop.12067

Exploring the Role of Values as Background to Political Behavior

VASSILIS PAVLOPOULOS¹

MICHELE VECCHIONE²

ABSTRACT

Individual differences in politics are usually studied through the bipolar “left/right” or “liberal/conservative” axis. Traditionally, political preferences are examined in relation to socio-demographic factors. More recently, personal values have been shown to constitute a useful framework for understanding political attitudes. This study attempted to explore emotional, cognitive, and behavioral aspects of individual variation in political behavior on the basis of Schwartz’s value theory. The sample consisted of 304 adults (51% male), aged 21-65 years ($M = 39,1$), residing in various regions across Greece (55% in the Athens metropolitan area). Participants completed the Portrait Values Questionnaire (Schwartz et al., 2001); they also responded on items regarding their core political values (Schwartz et al., 2010), political self-placement, political participation, and socio-demographic profile. Overall, results are consistent with research hypotheses. Personal values emerged as significant predictors of political values and political self-placement. Specifically, tradition, security and achievement were associated with the political right and universalism with the left, as well as with unconventional forms of political participation. The above findings are being discussed with regard to the existing models of values and political behavior, along with the multi-faceted crisis that the Greek society is undergoing.

Keywords: Personal values, Political values, Political self-placement, Political participation.

1. *Address:* Department of Psychology, School of Philosophy (office cell 505), National and Kapodistrian University of Athens, Panepistimiopolis, 15784 Zografos, Greece. E-mail: vpavlop@psych.uoa.gr
2. *Address:* Department of Psychology, Sapienza University of Rome, Italy. E-mail: Michele.Vecchione@uniroma1.it